

Pravopisu, ponosu-ili pravopisu po nosu

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 2000, 47, 134 - 152**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:769125>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sažetak

Nataša Bašić, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb
UDK 800.853(091):808.62, znanstveni članak,
primljen 22. 3. 2000., prihvaćen za tisak 27. 3. 2000.

Introduction into the Origin of *Razlike* (Differences) by Guberina and Krstić

The paper deals with the origin of the book *Razlike između hrvatskoga i srpskog književnog jezika*, written by Petar Guberina and Kruno Krstić in 1940. That book was an answer to unitary language politics in Yugoslavia 1918–39, denying the existence of Croatian literary language.

PRAVOPISU – PONOSU! ILI PRAVOPISU – PO NOSU!

Sanda Ham

Iako normativna literatura ne daje posebne kriterije o rastavljenom i sastavljenom pisanju prijedloga i imenice unutar frazema, ipak su se izbistrila dva posve različita pogleda i rješenja: prema jednomu prijedložni izrazi u frazemima ne srastaju i pišu se rastavljeno, a prema drugomu srastaju u složene priloge i pišu se sastavljeno. Zahvaljući tomu supostoje i dvije različite pisane prakse, dva različita niza pravopisnih rješenja:

prijedložni izraz	složeni prilog	prijedložni izraz	složeni prilog
<i>u glavu</i>	<i>uglavu</i>	<i>uz vodu</i>	<i>uzvodu</i>
<i>na ruku</i>	<i>naruku</i>	<i>uz vjetar</i>	<i>uzvjetar</i>
<i>na smrt</i>	<i>nasmrt</i>	<i>niz dlaku</i>	<i>nizdlaku</i>
<i>u vjetar</i>	<i>uvjetar</i>	<i>uz dlaku</i>	<i>uzdlaku</i>
<i>na srce</i>	<i>nasrce</i>	<i>niz brdo</i>	<i>nizbrdo</i>
<i>na silu</i>	<i>nasilu</i>		

Rastavljeno je pisanje ipak češće i običnije – u hrvatskoj frazeološkoj literaturi upotrijebljenoj za ovaj rad prijedložni se izrazi pišu redovito rastavljeno, primjerice, u Matešićevu frazeološkom rječniku samo je u nekoliko frazema prijedložni izraz sastavljeno napisan, ali uz rastavljenu inačicu:

15 poći (komu) *nizbrdo* / *niz brdo*, ići (komu) *naruku* / *na ruku*, ići *ukorak* / *u*
16 *korak* (s kim, čim),

što znači da sastavljeno pisanje frazemskih prijedložnih izraza nije uvelike izišlo iz korica onih normativnih priručnika koji se za takvo pravopisno rješenje zalažu.

S obzirom da je čvršća i dosljednija normativna preporuka o sastavljenom pisanju novija i (još) neprihvaćena, ovim se radom žele opisati

- pravila o sastavljenom pisanju i pravopisna rješenja tijekom 20. st.,
- posebnosti značenjskih odnosa unutar frazeoloških sraslica i frazeoloških cjelina čijim su dijelom prijedložni izrazi, a u svezi s tim i propitati mogućnost izdvajanja frazemskih prijedložnih izraza kao zasebnih leksičkih i gramatičkih jedinica – složenih priloga.

Rad bi trebao odgovoriti na pitanje stvaraju li prijedlog i imenica u frazemskom prijedložnom izrazu novo značenje¹ koje treba bilježiti sastavljenim pisanjem i tako ga razlikovati od drukčijega značenja u prijedložnom izrazu koji je slobodno upotrijebljen, izvan frazeološke sraslice i frazeološke cjeline. Drugim riječima, rad treba odgovoriti na pitanje koji način pisanja trebamo prihvatiti – rastavljeni ili sastavljeni – *nizdlaku* ili *niz dlaku*, *uvjetar* ili *u vjetar*...

S obzirom na to da autori rješenja o sastavljenom pisanju izrijeком ne pojašnjavaju njegov doseg (ne izjašnjavaju se ni o vrstama frazema na koje se rješenje odnosi, a ni o broju frazema), pretpostavka je ovoga rada da se sastavljeno pisanje odnosi na frazemske sraslice i cjeline i to one glagolske kojima je ustrojstvo *glagol + prijedlog + imenica*. Pretpostavka je nastala na temelju frazema kojima se oprimjeruje sastavljeno pisanje u različitim autora i na temelju se te pretpostavke ovaj rad ograničuje na opis glagolskih frazemskih sraslica i cjelina kojima je ustrojstvo *glagol + prijedlog + imenica*. To znači da izvan rada ostaje dio problematike rastavljenog i sastavljenog pisanja – pisanje prijedložnih izraza unutar različitih drugih vrsta frazema, pisanje prijedložnih izraza izvan frazema, a ponajprije pisanje modalnih prijedložnih izraza.

Prikaz će pravopisnih rješenja tijekom 20. st. pokazati da je pitanje rastavljenog i sastavljenog pisanja iz normativnoga priručnika u normativni priručnik rješavano uglavnom različito, čak i u istih autora, pa je već iz toga razvidno da "pitanje koje se u hrvatskom pravopisu ne može olako presjeći jest sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi. To vrijedi osobito za prijedložne izraze i složene priloge. Teškoća najčešće i leži baš u tome da se ne mogu lako razgraničiti jedni od drugih. Oni naime u hrvatskom jeziku srastaju u cjelovite riječi, ali je

1 S obzirom na to da rastavljeno/sastavljeno pisanje frazemskih prijedložnih izraza svi autori temelje isključivo na značenjskom kriteriju i ovaj će se opis zadržati u tim okvirima, pa se naglasni kriterij ne uzima u obzir – u radu se ne govori ni o naglasku prijedložnih izraza, ni složenih priloga.

to srastanje postupno. Ako se i tu postave dosljedno zasnovana pravila, njihova primjena ostaje stoga u pojedinim slučajevima više ili manje dvojbena i nesigurna. Po svemu se čini da će hrvatski standardni jezik ostati obilježen tom pravopisnom nesigurnosti.” (Katičić, 1996.:181)

Pravopisna rješenja tijekom 20. st.

Oba su pravopisna rješenja, i ono o sastavljenom i ono o rastavljenom pisanju, nastala na temelju istoga općega pravopisnoga pravila prema kojemu se sastavljeno pišu one riječi koje sastavljene daju novo značenje. To je pravilo u svim našim pravopisima istoznačno i podjednako oblikovano, ali samo suvremeni pravopisi uzimaju u obzir prijedložne izraze unutar frazema, ali nazivajući frazeme izrekama.

U Brozovu pravopisu nema spomena o frazemima, a prijedložni izrazi koji mogu biti dijelom frazema svrstani su među složene priloge bez naznačivanja razlike: “Sastavljeno se pišu riječi... ako se u sastavljenici više ne osjeća pojedinačno i prvo značenje sastavnih dijelova ...*napamet...*, *nizbrdo...*” (Broz, 1906.: 41, 42, 49) *Napamet* i *nizbrdo* mogu biti upotrijebljeni i unutar frazema – frazemski, i izvan frazema – slobodno, ali o toj se razlici u Broza ne govori:²

Frazemska upotreba

Kad Bijeljincu krene *niz brdo*,
on opali uz brdo. (Matešić, 1982.: 42)
Čudno je to da nekome uopće
padne *na pamet* da se opera ukine.
(Matešić, 1982.: 445)

Slobodna upotreba

Zaprežnim kolima ne valja krenuti
nizbrdo.
Naučio je gradivo *napamet*.

Hrvatski pravopis i *korijenski pravopis* (1944.) daju mnoštvo primjera za rastavljeno i sastavljeno pisanje, a načinjeni su na temelju pravila prema kojemu su prilozi složenice: “... kojima bi se sastavni dijelovi mogli pisati i rastavljeno (jedan uz drugi), ali u drugom značenju.” (Cipra, Guberina, Krstić, 1998.: 32) Među primjerima samo su dva frazema (koji nisu izdvojeni u posebnu skupinu pa nema napomene o frazemskoj i slobodnoj upotrebi), a u oba je pravopisa frazemski prijedložni izraz različito napisan, zavisno o frazemu:

Sve otišlo *nizbrdo* / Spustili smo se *niz brdo* obraslo šumom
Nije mi palo *na pamet* / Naučio sam *napamet* (Cipra, Guberina, Krstić, 1998.: 33)

2 Frazemski su prijedložni izrazi samo dijelovi frazema, a nikako cijeli frazem jer ustrojstvo navedenih frazema glasi: *pasti (komu) na pamet*, *krenuti (komu) niz brdo*.

Sve je otišlo *nizbrdo* / Spustili smo se *niz brdo* obraslo šumom
Nije mi palo *na pamet* / Naučio sam pjesmu *napamet* (Cipra, Klaić, 1944.: 58)

Boranićev pravopis (1951.) ostaje na tragu navedenih rješenja s nešto drugačije oblikovanim općim pravilom: sastavljeno valja pisati riječi “ako koja od njih izmijeni svoje pravo značenje” (Boranić, 1951.: 45), a navodi se kao primjer promjene značenja (pa onda i različitoga načina bilježenja) samo par *na pamet* / *napamet*, dok rastavljeni parnjak sastavljenom *nizbrdo* izostaje.

Na temelju navedenog kratkog pregleda iz četiriju pravopisa zaključuje se sljedeće: pravilo je o sastavljenom i rastavljenom pisanju prijedložnih izraza utemeljeno na značenju – promjena značenja mijenja i način bilježenja; frazemski prijedložni izrazi nisu uočeni i izdvojeni posebice, nego su u istoj skupini sa slobodnim prijedložnim izrazima; navode se samo dva frazema, a u njima se prijedložni izrazi pišu različito, zavisno o frazemu: sastavljeno *nizbrdo*, rastavljeno *na pamet*.

Temeljeći se na istom općem pravopisnom pravilu i ne izdvajajući frazeme posebice, novosadski pravopis (1960.) proširuje broj frazemskih prijedložnih izraza koji se pišu sastavljeno:

“*sraskida* (nije *sraskida* = voljan je)³, *naruku* (Ide mu *naruku*)⁴, *sruke* (*Sruke* mi je = zgodno mi je, *Sruke* mu je = drži mu stranu)⁵, *zajad* (krivo, nepravo)”⁶
(*Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, 1960.: 89).

Pisanje *napamet* / *na pamet* i ovdje je dano s obzirom na različitost značenja, a *nizbrdo* se smatra prilogom (*naniže*) i nema razlikovnoga parnjaka. Jednako je i s prilogom *uzbrdo* uz koji nema oprimjerenja nego je *uzbrdo* (*naviše*) jedina mogućnost.

- 3 Složeni se prilog *sraskida* ne spominje u pravopisima koji su slijedili poslije novosadskoga – u upotrebu ga vraća tek Aniće v i Silićev pravopis. U Matešića je zabilježen kao prijedložni izraz (a ne kao složeni prilog) u frazemu *ne biti s (od) raskida*: “Petar nije bio *s raskida* da pljačka.” Primjer je iz Moskovljevićeva prijevoda *Tihoga Dona* iz 1946./47.
- 4 Frazem *ići komu na ruku* zabilježen je u Matešića pisan kao prijedložni izraz (pisan rastavljeno) i oprimjeren iz Majdaka i Večernjega lista.
- 5 Frazem *biti komu s ruke* u Matešića je oprimjeren iz Andrića, ali u značenju *biti na zgodnom mjestu, biti na putu, uz put*: “On... ima dve kuće. Ovu u varoši bi prodao. Nije mu s ruke.” Svi naši pravopisi u rječnicima navode prilog *sruke*, ali *londonac* je posljednji pravopis koji navodi frazem: “*Sruke* (zgodno) mi je”, uz razlikovni parnjak: “Skinuo je sat *s ruke*.” (Str. 91.)
- 6 U Matešića se ne navodi ni jedan frazem s oblikom *zajad*, a novosadski je pravopis jedini s tim primjerom.

Bez pojašnjenja, ali uz pravilo da kao “priloške izraze s nesraslim dije-
lovima rastavljeno treba pisati ...*na silu, uz dlaku, uz vodu, niz vodu, u brk*
(skresa mu *u brk*), *uz nos*.”⁷ (*Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, 1960.: 89), osta-
je posve nejasno zašto jedne frazemske prijedložne izraze valja pisati sastav-
ljeno, a jedne rastavljeno; nije jasno zašto se smatra da u frazemu *ići komu na*
ruku prijedložni izraz mijenja značenje u *naruku*, a u frazemu *skresati komu u*
brk prijedložni izraz ne mijenja značenje, odnosno, ne postaje *ubrck*.

Školsko izdanje novosadskoga pravopisa (1970.) ostaje u istim okvirima
kao i veliki stariji brat, a ni *londonac* (1971.) ne pomiče značajno granice ras-
tavljenoga i sastavljenoga pisanja frazemskih prijedložnih izraza, pa se slo-
ženim priložima unutar frazema smatraju tek tri prijedložna izraza: *nizbrdo*,
naruku, sruke, a ne navode se preostala dva složena priloga iz novosadskoga
pravopisa: *sraskida, zajad*.

Takvo je pravopisno stanje zadržano do 1986., kada Silićev i Aniće-
v pravopis (1986.) proširuje popis frazemskih složenih priloga – primjerice, slje-
dećim jedinicama:

načistac, nasilu, nasmrt, navlas, nazlo, nizdlaku, nizdo, nizdol, ubrk, uglavu,
ukorak, ususret, uzdlaku, uzvjetar, uzvodu...⁸

Svi su navedeni primjeri iz *Općeg pravopisnog rječnika* jer u samom pra-
vopisnom tekstu ne samo da nema primjera te vrste, nego nema ni općega pra-
vila o sastavljenom i rastavljenom pisanju.

Za posljednja se četiri pravopisa može zaključiti vrlo slično kao i za prva
četiri, a jedina je razlika što se popis složenih frazemskih priloga povećava:
pravilo je o sastavljenom i rastavljenom pisanju prijedložnih izraza utemeljeno
na značenju – promjena značenja mijenja i način bilježenja; frazemski prijed-
ložni izrazi nisu uočeni i izdvojeni posebice, nego su u istoj skupini sa slo-
bodnim prijedložnim izrazima; broj se složenih frazemskih priloga povećava,
a značajnije tek u Aniće-
vom i Siliće-
vom pravopisu.

Povećanje broja složenih frazemskih priloga, od Broza preko novosadskoga
pravopisa i londonca, do Anića i Silića, teklo je ovako:

-
- 7 Riječ bi mogla biti o sljedećim frazemima: *činiti (što) na silu; ići (komu) uz dla-
ku; plivati uz vodu, otići niz vodu, plivati niz vodu, pustiti (koga, što) niz vodu;
skresati (komu) u brk; ići, raditi (komu) uz nos*.
- 8 Popisani su samo neki složeni frazemski priloci pa nije riječ o potpunom popisu.
Osim toga, primjeri *napoček, napodnogu, nazlobrz* nemaju pojašnjenja pa nije
jasno jesu li frazemski ili slobodni složeni priloci i jesu li uopće priloci.

nizbrdo + naruku, sruke (sraskida, zajađ) + načistac, nasilu, nasmrt, navlas, nazlo, nizdlaku, nizdo, nizdol, ubrk, uglavu, ukorak, ususret, uzdlaku, uzvjetar, uzvodu...⁹

Hrvatski pravopis (1994.) smanjuje broj složenih frazemskih priloga smatrajući ih prijedložnim izrazima, uz napomenu da “nije došlo do srašćivanja prijedloga s imenicom jer se upotrebljavaju kao dijelovi izreke” (Babić, Finka, Moguš, 1994.: 80) pa složeni frazemski prilozima uopće i ne postoje jer se preporučuje i pisanje *niz brdo*, *na pamet*, *na glas*, a priloga *nizbrdo*, *napamet*, *naglas* uopće i nema.¹⁰ Na taj način nije se samo vratilo pisanju prijedložnih frazemskih izraza u razdoblje prije novosadskoga pravopisa, nego se broj složenih priloga čak i smanjio.

Hrvatski jezični savjetnik (1999.) temeljeći se na istom općem pravilu o sastavljenom i rastavljenom pisanju kao u *Hrvatskom pravopisu* (1996.), izriječno navodeći to pravilo, složenim prilozima smatra frazemske prijedložne izraze (osim *na pamet*) pa su pravopisna rješenja i likom i mnogobrojnošću ista onima kao u Anićevoj i Silićevoj pravopisu. U *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* smatra da se dosljedna provedba pravila prema kojemu se novo značenje iskazuje novim spojem postojećih jedinica odnosi na frazemske prijedložne izraze¹¹ pa se ponavljaju likovi iz Anićeve i Silićeve pravopisa, ali sada i oprimjereno u tekstu samoga *Savjetnika*: “Posve se jasno novo značenje dobiva srašćivanjem prijedložnog izraza: Bio je *nasmrt* (bezumno, do ludila, bezgranično) preplašen / Ne usuđujem se ni misliti *na smrt*; On će Vam sigurno ići *naruku* (pomoći) / Pao je *na ruku*...” (Barić..., 1999.: 68).

Savjetnik značajno povećava broj složenih priloga čak i u odnosu na Anićeve i Silićev pravopis jer se prema izloženoj postavci složenim prilogom može smatrati svaki prijedložni frazemski izraz.

Pravopis nudi jedno rješenje, suvremeni (i istovremeni) mu *Savjetnik* savjetuje posve drugo¹², a oba priručnika (kao i svi prije njih) počivaju na istom

9 Iako L. Badurina (1996.) opširno prikazuje povijest hrvatskih pravopisa i različitost normativnih konkretnih rješenja u njima, prijedložni frazemski izrazi nisu izdvojeni zasebno. Pretpostavljam da je to razlog što se popis u ovom radu značajnije razlikuje od onoga u Badurine gdje se frazemski prijedložni izrazi opisuju u okviru “složenica, odnosno sintagmi tipa prijedlog + imenica” (Badurina: 97), a na temelju istovrsnoga popisa iz novosadskoga pravopisa preuzetog iz rada J. Batića (1977.), ali u Badurine proširenoga primjerima iz prijenovosadskih i poslijenovosadskih hrvatskih pravopisa.

10 Ali je u *Pravopisnom rječniku* navedeno *uzbrdo*.

11 Frazemi se i ovdje, kao i u *Hrvatskom pravopisu* nazivaju prijedložnim izrazima u izrekama, samo što se u *Hrvatskom pravopisu* opće pravilo ne odnosi na izreke (frazeme).

12 Različito je rješenje čak unutar korica iste knjige: *Hrvatski jezični savjetnik* nudi suprotna rješenja za pisanje prijedložnih frazemskih izraza, vidi u *Savjetniku* str. 68. i str. 340.

općem pravilu o sastavljenom i rastavljenom pisanju frazemskih prijedložnih izraza: "... novo se značenje može iskazati novim spojem postojećih jedinica. Tada je dobivena nova složena riječ čiji se dijelovi pišu sastavljeno između bjelina." (Babić, Finka, Moguš, 1996.: 65; Barić..., 1999.: 68) U *Hrvatskom su pravopisu* frazemski prijedložni izrazi izdvojeni u zasebne skupine i ne uspoređuju se sa slobodnim prijedložnim izrazima. *Savjetnik*, iako izdvaja frazeme u zasebnu skupinu, opisuje ih na istoj razini sa slobodnim prijedložnim izrazima jer se frazemska upotreba prijedložnih izraza značenjski, pa onda i pravopisno, uspoređuje sa slobodnim prijedložnim izrazima.

Značenjski odnosi unutar frazeoloških sraslica

Pravopisni priručnici, bez obzira za koje se pravopisno rješenje odlučuju, ne upotrebljavaju naziv *frazem*, ali je iz primjera jasno da je riječ o frazemima i to o idiomatskim izrazima – frazeološkim sraslicama i frazeološkim cjelinama. O idiomatskim se izrazima izravno govori tek u polemici S. Babića s autorima *Savjetnika*¹³, ali tada se uz idiomatski izraz navodi (samo u zagradi) *fraza*, a ne *frazem*. Već na tom mjestu počinju nejasnoće – idiomatski izraz i frazem (frazeologizam) frazeološke su jedinice i nisu istoznačnice frazi.¹⁴ O frazama se u ovom radu ne će govoriti i naziv će se *frazem* upotrebljavati u značenju u kojem ga upotrebljava jezikoslovna znanost – frazeologija: "Frazem je posebna jezična jedinica sastavljena od više članova od kojih najmanje dva imaju oblik autosemantičkih riječi, u govoru se reproducira kao gotova tvorovina, a po značenju je monolitna zatvorena, idiomatska i / ili stabilna cjelina... frazem ima značenje samo kao cjelina." (Melvinger, 1989.: 85)

Prema definiciji *ići (komu) uz dlaku* frazem je jer se ne stvara spontano, nego se reproducira kao gotova sveza; značenje mu nije jednako zbiru pojedinačnih riječi od kojih se sastoji, nego je došlo do pretvorbe značenja jer značenje *prkositi, protiviti se* – ne možemo pronaći ni u jednoj riječi posebice:

Svi su ga prijatelji napustili jer im je uvijek išao uz dlaku. / Svi su ga prijatelji napustili jer im je uvijek prkosio.

13 Vjesnik, 24. i 25. rujna, 5. i 6. listopada 1999.

14 Fraza je (i) riječ iz općepotrebnoga leksika s posve drukčijim značenjem nego frazem, različitim ustrojstvom, izražajnošću od frazema; sveza je riječi čije je značenje jednako zbiru jedinica od kojih se sastoji – riječi prepoznatljivo zadržavaju svoje značenje; obilježuje ju izrazita čestotnost upotrebe zbog koje fraza gubi izražajnost i značenje jer ono u frazi postaje 'prazno, izlizano, šuplje' i nesvrhovito.

Dani je frazem nemoguće rastaviti na jedinice koje bi svojim značenjem, temeljnim ili prenesenim, mogle motivirati značenje frazema.

Sveza se riječi *ići (komu) uz dlaku* može upotrijebiti i tako da svaka riječ zadrži svoje značenje i da sveza riječi *ići (komu) uz dlaku* postane samo zbir značenja pojedinih svojih članova, bez značenjske pretvorbe:

Mačku nemoj milovati tako da joj *ideš uz dlaku* jer će te ogrepsti.

Sada je sveza *ići uz dlaku* slobodno upotrijebljena, više ne znači *prkositi i protiviti se*, nego doslovce znači ono što i njezini sastavni dijelovi. U navedenim je konkretnim primjerima frazemska i slobodno značenje sveze *ići (komu) uz dlaku* uvjetovano rečeničnim značenjem – razlikovanje frazetskoga i slobodnoga značenja uvjetovano je kontekstom. Promijenimo li u frazemu *ići (komu) uz dlaku* prijedlog, *uz* u *niz*, dobit ćemo frazem suprotnoga značenja, *laskati, ugađati*:

Svi su ga prijatelji voljeli jer im *je* uvijek *išao niz dlaku*. / Svi su ga prijatelji voljeli jer im *je* uvijek *ugađao*.

Isto će se suprotno značenje pojaviti i u slobodnoj upotrebi:

Mačku miluj tako da joj *ideš niz dlaku* jer te ne će ogrepsti.

Različitost značenja slobodne i frazemske sveze riječi u navedenim primjerima potvrđuje da je pretvorbom značenja zahvaćena sveza svih riječi, a ne samo sveza pojedinih riječi. To znači da se značenje *prkositi / ugađati* ne može pripisati samo prijedložnom izrazu: *uz dlaku / niz dlaku*, nego cijelom frazemu: *ići (komu) uz dlaku / ići (komu) niz dlaku*.

Tako gledano, neprihvatljivo je smatrati da je do pretvorbe značenja došlo samo u prijedložnom izrazu pa je neprihvatljivo i to da prijedložni izraz dobiva novo značenje i da ga zbog toga valja pisati sastavljeno da bi se razlikovao od slobodno upotrijebljenog prijedložnog izraza. *Uz dlaku / niz dlaku* zajedno s ostalim članovima frazema ima novo značenje, a ne samo. Upotrijebimo li *uz dlaku / niz dlaku* bez glagola *ići*¹⁵ značenje se *prkositi / ugađati* gubi, frazem se raspada i od njega preostaje samo slobodno upotrijebljeni prijedložni izraz.

15 Iako u frazeološkoj literaturi nije navedeno, u frazemu se *ići (komu) uz dlaku* umjesto glagola *ići* može upotrijebiti i glagol *biti*: *biti (komu) uz dlaku*. Riječ je o frazeološkoj istoznačnosti. Za ustrojstvo je frazema bitno da glagolska sastavnica nije fakultativna i ne može biti izostavljena, no leksički može biti popunjena različitim značenjima, ali samo dvama, *ići* ili *biti*. Isto se može reći i za frazem *ići (komu) niz dlaku, biti (komu) niz dlaku*.

Napokon, to pokazuju i primjeri u priručnicima koji se zalažalu za sastavljeno pisanje prijedložnih frazemskih izraza:

Ugled se ne dobiva tako da se svemu ide *nizdlaku* / *Niz dlaku* se cijedio znoj (Anić, Silić, 1986.:433); Dodijalo mi je ići vam *nizdlaku* (povlađivati vam i odobravati) / *Niz dlaku* se cijedio znoj (Barić..., 1999.: 69).

Prihvatimo li opis prema kojem se novo značenje dobiva sraščivanjem prijedložnoga izraza, to bi značilo da se uz *dlaku* / *niz dlaku* = *prkositi* / *ugađati* može upotrijebiti i bez glagola *ići*, odnosno uz bilo koji drugi glagol, a baš su primjeri pokazali da to nije moguće. U rečenici:

Dodijalo mi je *odobravati* vam

samo cijelim frazemom možemo zamijeniti glagol *odobravati*, a nikako samo prijedložnim izrazom:

*Dodijalo mi je *niz dlaku* vam.

Na sličan se način oprimjeruje i upotreba *uzdlaku* / *uz dlaku*:

Laskavac *nizdlaku*, a on *uzdlaku* – *Uz dlaku* i perje lako je naći divljač (Anić, Silić, 1986.: 665).

Iako uz *nizdlaku* i *uzdlaku* nije eksplicitno dan glagol *ići*, on je implicitan i može se uspostaviti:

Laskavac (ide) *niz dlaku*, a on (ide) *uz dlaku*.

Riječ je o tom da razlikovnu ulogu u odnosu *frazem* / *slobodna upotreba* ima cijeli frazem, a ne samo prijedložni frazemski izraz. U tom smislu frazemi i jesu leksemi, leksičke jedinice “koje se od riječi razlikuju formalno: dok su riječi obično jednočlane, frazemi se sastoje od više članova koji imaju isti oblik kao i riječi, ali su u procesu leksikalizacije izgubili u većoj ili manjoj mjeri svoju semantičku samostalnost i slili se u jednu cjelinu”. (Melvinger, 1989.: 12) Prema tomu, želimo li sastavljenim pisanjem označiti razliku između frazemskoga i slobodnoga značenja, morali bismo cijeli frazem napisati sastavljeno:

Svi su ga prijatelji voljeli jer im *jeišaonizdlaku*. / Mačku je milovao tako da joj *je išao niz dlaku* pa ga nije ogrebla.

16 Jer se glagolska frazemska sastavnica morfološki mijenja: *idenizdlaku*, *nemoj-ićinizdlaku*; jer je složeni glagolski oblik moguće rastaviti umetanjem jedinica nepripadajućih frazemu (On je *uvijek* išao niz dlaku); jer je glagolski oblik moguće rastaviti od prijedložnoga izraza (On je uvijek išao *svima* niz dlaku).

Iako je pisati *jeišaonizdlaku* neprihvatljivo, ne samo zbog toga što je jasnoća osigurana kontekstualno i bez sastavljenoga pisanja, nego i zbog toga što je *jeišaonizdlaku* nejasno¹⁶, ipak se u nekih frazema sastavljeno pisanje ustalilo:

bogzna, dabogda, dozlaboga, žalibože,

pa se njihova frazemska narav više i ne osjeća. U navedenim je primjerima moglo doći do srašćivanja, ne toliko zbog značenjskih razloga, nego morfoloških – sastavnice su složenih priloga (glagol, pridjev, zamjenica) izgubile morfološku promjenjivost okamenivši se dugotrajnom upotrebom uz imenicu *bog*, *Bog*. Ipak treba napomenuti da je u priloga *bogzna* srastanje još uvijek nepotpuno i nedovršeno jer sastavnice nisu u potpunosti okamenjene – glagol se potvrđuje i u futuru i u kondicionalu, a može od imenice biti razdvojen i zamjenicom: *bog će znati*, *bog bi ga znao*, *bog bi znao*. (Matešić, 1982.: 29) Osim toga i *bogzna* susreće se u tekstovima napisano i rastavljeno i sastavljeno:

...pa sam *bog zna* kud je ona nestala..., reče mi keseći se kao da je *bog zna* šta (Matešić, 1982.: 30) / ... dočekaao drevne astronauete koji su *bogzna* odakle doletjeli..., Nije dakle ni s jedne strane bilo *bogzna* kakvo uzrujavanje. (Matešić, 1982.: 34)

Čini se da se na navedenim primjerima ogleda (naprijed u radu navedena) Katičićeva misao da prilozi “srastaju u cjelovite riječi, ali je to srastanje postupno” (Katičić, 1996.: 181). Gramatička razlika između frazema *bog zna* i frazema *ići niz dlaku* ipak je značajna – dok je u *bog zna* izbor glagolskoga vremena (načina) ograničen na tri mogućnosti, u *ići niz dlaku* glagol nema takvoga ograničenja; u *bog zna* redosljed je riječi stalan i promjena redosljeda riječi mijenja značenje (*bog zna / zna Bog*), dok ni takvoga ograničenja nema u *ići niz dlaku* (*Ide svima niz dlaku / Niz dlaku ide svima*).

Opisana dva frazema (*ići niz dlaku*, *ići uz dlaku*) s gledišta semantičke slivenosti pripadaju podvrsti idioma, frazeološkim sraslicama čija se bitna semantička obilježja mogu ovako sažeti: “sadrže članove koji nemaju vlastitoga značenja (...) nemotiviranost, semantička neraščlanjivost, posvemašnja nemogućnost izvođenja općeg značenja frazema iz značenja članova.” (Melvinger, 1989.: 98) S obzirom na svoje ustrojstvo, oba su frazema glagolski frazemi, a njihovo je sintaktičko ponašanje različito od slobodne glagolske sveze: budući čvrsto slivenoga značenja, glagolski su frazemi rečenični predikati, dok se u slobodnoj svezi glagol prepoznaje kao predikat, a prijedložni izraz kao priložna oznaka. I s toga gledišta ne možemo prijedložni frazemski izraz smatrati složenim prilogom jer bi to značilo sintaktičko razdvajanje frazema na predikat i priložnu oznaku, odnosno, ako prihvatimo da srašćivanje prijedloga i imenice nosi cijelo frazemsko značenje (*uzdlaku = prkositi*, *nizdlaku = ugađati*), razve-

zali smo semantički (i sintaktički) srasle dijelove i time frazemu poništili samu frazemsku narav izjednačivši ga sa slobodnom glagolskom savezom.

Na isti se način mogu opisati i druge frazemske sraslice, primjerice,

ići (komu) na ruku, biti (komu) s ruke = pomoći komu, podupirati koga, pomagati komu

u kojima nije moguće izdvojiti posebno značenje sastavnica, pa tako nije moguće ni izdvojiti značenje prijedložnog izraza *na ruku, s ruke* nezavisno o pripadajućem glagolu. Prema tomu nema svrhe pisati *naruku, sruke* jer se značenje *pomoći, podupirati, pomagati* ostvaruje samo u svezi s glagolom *ići, biti* – cijelim frazedom.

Isto je i s frazemskim sraslicama sa sastavnicom *nos*:

povući, vući (koga) za nos = prevariti
nataknuti, nabiti, vješati (komu, što) na nos = prigovoriti
izići (komu, što) na nos = prisjesti.

Ako naprijed navedene razloge za rastavljeno pisanje i ne uzmemo u obzir, ovdje se sastavljenomu pisanju *zanos* i *nanos* protive još neki razlozi. Složeni bi prilog *zanos* postao istopisnicom imenici *zanos*:

Povukao nas je *zanos* / Povukao nas je za *nos*,

a prilog *nanos* postao bi istopisnicom imenici *nanos*:

Izišao mi je *nanos* / Izišao mi je na *nos*.

Dva bi različita frazemska značenja¹⁷, *prisjesti* i *prigovoriti*, postala (ostala) istopisnicama, ali bi se još i izjednačila s imenicom *nanos*.

Značenjski odnosi unutar frazeoloških cjelina

Osim frazeoloških sraslica, u idiome se ubrajaju i frazeološke cjeline. Kao podvrsta idioma one nose temeljno idiomatsko obilježje – semantičku neraščlanjivost, ali za razliku od frazeoloških sraslica, značenje se frazeoloških cjelina može dovesti u vezu s (prenesenim) značenjem pojedinih sastavnica. Frazeološke su cjeline često glagolski frazemi s obveznom sastavnicom koja je prijedložni izraz. Budući je značenje frazeološke cjeline motivirano prenesenim značenjem imenice u prijedložnom izrazu, moguće je pretpostaviti kako se srašćivanjem prijedloga i imenice dobiva novo značenje, pa onda i pretpostaviti

17 Samo uz pretpostavku (koja se ne prihvaća u ovom radu) da srašćivanjem *na+nos* dobiva novo značenje.

da ima razloga za sastavljenim pisanjem takvih prijedložnih izraza.

Motiviranosti se značenja frazeoloških cjelina *bacati, trošiti riječi u vjetar / u tutanj, govoriti u vjetar / u tutanj*, prepoznaje u prenesenom značenju koje motivira značenje riječi *vjetar / tutanj*: “Neke riječi izlaze iz upotrebe (npr. *tutanj*) pa nismo svjesni identičnosti određenih slika: buka od *tutnja*, tj. *tutnjave*, kao i od *vjetra*, zaglušuju riječi i one se izgovaraju uzalud, odatle – govoriti u *vjetar, govoriti u tutanj*” (Menac, 1970.: 2) Očito je da prijedložni izraz *u vjetar / u tutanj* motivira značenje frazema jer se i pri rječničkom pojašnjenju toga frazema pojašnjava samo sastavnica *u vjetar / u tutanj*, ali ne i glagolska: *govoriti u vjetar / u tutanj = govoriti uzalud*.

Međutim, prijedložni se izraz *u vjetar* potvrđuje i u drugim frazemima, ali s drukčijom motivirajućom značenjskom sastavnicom: *otići u vjetar* ne znači *otići uzalud*, nego *otići u nepoznato* jer motivirajuća značenjska sastavnica nije buka, nego osobitost vjetra da mijenja smjer i da mu ne možemo odrediti ni pravac ni cilj. Frazem *rasipati, trošiti u vjetar / bacati u vjetar* u značenju *rasipati, trošiti uludo* motivira ista značenjska sastavnica, ali uz osobitost vjetra da odnosi predmete koje zahvati – vjetar odnosi bez cilja, ograničenja i zaustavljanja, a uludo je trošenje baš takvo. S obzirom na to da se prijedložni izraz *u vjetar* pojavljuje u trima frazemima i svaki puta s drugim motivirajućim značenjem, ne može se zaključiti da se novo značenje dobiva sraščivanjem prijedložnoga izraza. Značenje je cijeloga frazema ipak semantički nedjeljivo, a *u vjetar* se prepoznaje samo kao motivirajuće značenje u kojem su jedna ili neke od značenjskih sastavnica imenice *vjetar* aktualizirane kao jedine ili nadređene ostalima, a aktualizira ih i pokreće glagol točno određenoga leksičkoga značenja.¹⁸ Preneseno se značenje prepoznaje samo u suodnosu danoga glagola i prijedložnoga izraza:

govoriti u vjetar = govoriti u buku = govoriti da se riječi ne čuju = govoriti bez učinka = činiti što bez učinka = uzalud jer uzalud = činiti što bez učinka.

S obzirom na to da se navedeni prijenos značenja ne može ostvariti samo u prijedložnom izrazu, ne može se izjednačiti *u vjetar = uzalud*, ali se može reći da jedna od značenjskih sastavnica imenice *vjetar (buka)*, ali i glagola *govoriti*, motivira preneseno značenje i značenje cijeloga frazema.

Značenjska se sastavnica *buka* potvrđuje u imenice *vjetar* bez obzira u kojem je padežu i s kojim glagolom, ali se ne ostvaruje prijenos značenja:

18 Može se smatrati i da je udio glagola u motiviranju frazemskoga značenja bitan, ali s obzirom da frazemskom značenju pristupam samo s gledišta prijedložnih izraza, motivirajuća glagolska značenja ostavljam po strani.

Govori glasnije, ne čujem *od vjetra (od buke)*; *Vjetar (buka)* zaglušuje sve što kažeš.

Isto se tako prijenos značenja može, ali ne mora ostvariti uz glagol *govoriti* – ne ostvaruje se ako je sveza *govoriti u vjetar* slobodno upotrijebljena:

Govorio je u vjetar pa nisam čula što je rekao.

Slobodna se sveza od frazeološke cjeline po tom i razlikuje – u frazeološkoj je cjelini značenje sastavnica preneseno izdvajanjem određenih značenjskih sastavnica riječi, semantički pretvoreno i tako neraščlanjivo, a u slobodnoj su svezi iste značenjske sastavnice izdvojene u imenice *vjetar*, ali prijenos značenja izostaje. To potvrđuju i primjeri:

Govorio je u vjetar jer ga nismo poslušali = *Uzalud je govorio* jer ga nismo poslušali

Govorio je u vjetar pa ga nismo čuli = *Govorio je u buku* pa ga nismo čuli.

**Govorio je uzalud* pa ga nismo čuli.

Na sličan se način može prikazati i značenjski odnos unutar druga dva frazema, primjerice:

otići u vjetar = *otići bez poznatoga cilja, smjera, pravca* = *kretati se bez poznatih odrednica* = *nepoznato jer nepoznato* = *bez poznatih odrednica*.

Kada bi se prijenos značenja ostvario samo na temelju značenjskih sastavnica imenice *vjetar* tada bi se izjednačilo *u vjetar* = *nepoznato*, ali značenje se *nepoznato* ostvaruje tek u odnosu s glagolom *otići* jer je tada moguć prijenos značenja i semantička pretvorba unutar frazema.

Istim se načinom mogu opisati motivirajuća značenja prijedložnih izraza i semantička pretvorba unutar ostalih frazeoloških cjelina čije je ustrojstvo glagolsko, a na primjeru frazema čije su sastavnice *u glavu*, *u glavi* pokazuje se izrazita raznolikost motivirajućih značenja¹⁹, pa onda i prijenosa značenja:

doći (komu) u glavu = *sjetiti se*; *držati (što) u glavi* = *pamtiti*; *poznavati (koga, što) u glavu* = *dobro, točno poznavati*; *prebirati u glavi* = *razmišljati*, *pri-sjećati se*; *puhnuti u glavu* = *nenadano odlučiti*; *pušiti se (komu) u glavi* = *biti na mucu*.

Isti frazem može imati i dva značenja:

ući (komu, što) u glavu = 1) *zapamtiti*; 2) *shvatiti*,

pa čak i tri:

19 Kako prijedložnoga izraza *u glavu*, tako i pripadajućih glagola.

udariti (komu) u glavu = 1) *opiti, ošamutiti*; 2) *uzrokovati oholo ponašanje*;
3) *usaditi kakvu pomisao*.

I u ovom je slučaju postavka da se novo značenje dobiva srašćivanjem prijedloznoga izraza posve neprihvatljiva jer prijedložni izraz *u glavu* ima osam značenja, a *u glavi* tri značenja, pa je jasno da svako od značenja nije značenje prijedloznoga izraza, nego cijele frazeološke cjeline. Razlošnije je prihvatiti da prijedložni izraz motivira značenje frazema putem jedne ili više značenjskih sastavnica koje i inače prepoznamo u riječi *glava*, odnosno: “vezano značenje riječi obično čuva motiviranu tvorbenu vezu s ‘prethodnim’, proizvodnim značenjem riječi, ulazeći u njenu polisemantičku strukturu.” (Lupačova, 1988.: 35)

S obzirom na to da se u frazeološkim cjelinama aktualizira jedna od značenjskih sastavnica višeznačne riječi (ili jedno od značenja), nema potrebe to značenje bilježiti sastavljenim pisanjem prijedloga i imenice: *uglavu*, jer se u imenice ista značenjska sastavnica (ili jedno od značenja) može aktualizirati i izvan toga frazema i izvan prijedloznoga izraza. Novo značenje koje se može ostvariti samo u frazemu preneseno je značenje, ali je to značenje cijele frazeološke cjeline, a ne samo prijedloznoga izraza.

S toga su gledišta zanimljivi mnogobrojni frazemi (u Matešića ih je zabilježeno stotinjak) u kojima je sastavnica imenica *ruka*, jer se oni mogu razvrstati ili u frazeološke cjeline ili u sraslice, a s obzirom na to i različito opisati. Frazem *biti s ruke* može imati različito značenje: *podržati koga* ili *biti komu u blizini*. U drugom je značenju riječ o frazeološkoj cjelini jer je značenje frazema motivirno riječju *ruka*. U značenju: *podržati koga, stati na čiju stranu – biti s ruke* frazemska je sraslica jer se motiviranost ne može pronaći na sinkronijskoj razini. Vodeći računa o dijakronijskoj razini koja upućuje na to da je *ruka* mogla imati značenje *zakona, vjere* (Skok, 1973.: 168) pojašnjavaju se i različiti semantički odnosi unutar frazema, ali i značenje i to ne samo frazema *biti s ruke*, nego i *biti, naći se pri ruci: Budi mi pri ruci = podrži me, pomози mi ili budi mi u blizini*. Zbog gubljenja značenja *zakona, vjere* suvremeni se frazemi s riječju *ruka* prepoznaju ili kao frazeološke sraslice (gdje je motivirajuća sastavnica *zakon, vjera*)²⁰ ili kao frazeološke cjeline (gdje je najčešće preneseno značenje blizina, a motivirajuća sastavnica približenost koja se može odrediti dosegom pomicanja ruke u odnosu na tijelo).

Sintaktička je uloga frazeoloških cjelina jednaka kao i u frazeoloških sraslica – jedan su i nerazdvojni sintaktički dio, a budući glagolskoga ustrojstva

20 Moguće je govoriti i o frazeološkim cjelinama: *držati nekoga pod rukom* ako se *ruci* pridoda značenje simbola, u ovom slučaju *vlasti*. (Lupačova, 1998.: 139). S obzirom na to da je riječ o prenesenom značenju na dijakronijskoj razini, na sinkronijskoj je razini ipak razlošnije smatrati da je riječ o frazemaškoj sraslici.

obično su predikati. Prema tomu, frazeološke cjeline *govoriti u vjetar, ići u vjetar, trošiti u vjetar, udariti (komu, što) u glavu, biti (komu, što) u glavi...* ne razdvajamo na predikat i priložnu oznaku, nego je riječ o cjelovitom predikatu semantički neraščlanjivom.

Prijedložni izrazi nisu samo značenjem vezani uz glagol u frazemu, vezani su i gramatičkim, sintaktičkim obilježjima – u konkretnim se frazeološkim sraslicama i cjelinama sintaktički slažu se s glagolima koji im otvaraju mjesto²¹, što znači da nije došlo do promjene gramatičkoga značenja, a ono bi trebao biti najsigurniji pokazatelj sraščivanja – prijedlog i imenica trebali bi izgubiti svoja gramatička obilježja postavši prilogom. Sigurni je pokazatelj sraščivanja prijedložnoga izraza u prilog, dakle promjene gramatičkoga značenja, činjenica da mu rečenično mjesto više ne ovisi o rekcijskom zahtjevu danoga glagola, činjenica da se u rečenicu uvodi neovisno o rekcijskom zahtjevu danoga glagola. S obzirom da među frazemima upotrijebljenim za ovaj rad nije bilo takvih prijedložnih izraza, rekcijska će se neovisnost oprimjeriti složenim prijedlozima nastalim sraščivanjem prijedložnoga imeničnoga izraza.

Za složene je prijedloge pravilo u svim pravopisima slično kao i za složene priloge, a u *Hrvatskom pravopisu* glasi ovako: “Složeni se prijedlozi pišu sastavljeno po općim pravilima kao i prilozi, i to ... 2) kad nastaju združivanjem postojećih leksičkih jedinica da bi se dobilo novo značenje: *dovrh, nadno, nakraj, navrh, namjesto, podno, pokraj, povrh, umjesto, uoči, usprkos.*” (Babić, Finka, Mogaš, 1996.: 81)

U složenih prijedloga redovito srasta prijedlog s akuzativnim imeničnim oblikom, ali složeni se prijedlog može upotrijebiti uz glagol bilo kojega rekcijskoga zahtjeva. To gramatičko obilježje složenoga prijedloga u većine je prijedloga bitnije za njihovo razlikovanje od prijedložnoga izraza, nego što je to samo značenje. Riječ je o tom da je većina navedenih složenih prijedloga bliskoznačna ili istoznačna s prijedložnim izrazima od kojih nastaju. Izuzeti se mogu tek neki složeni prijedlozi: *uoči, pokraj* – gdje sa suvremenoga jezičnoga gledišta nije moguće uočiti značenjsku povezanost imeničnoga dijela prijedloga s istim imenicama u prijedložnom izrazu:

Gledati glumici *u oči* / Gledati glumicu *uoči* nastupa; Osvajati kraj *po kraj* zemlje, Rubiti kraj *po kraj* ručnika / Rubiti ručnik *pokraj* rijeke.

U ostalih je navedenih prijedloga moguće uočiti značenjsku povezanost imeničnoga dijela prijedloga s istim imenicama u prijedložnom izrazu. Pri-

21 To je i jedan od razloga što se frazeološke sraslice i cjeline mogu upotrebljavati i kao slobodne sveze riječi.

mjerice, imenica je *vrh* višeznačna, ali samo u dvama značenjima može srasti s prijedlogom *na*: *vrh* = *najviši uzdignuti dio čega (vrh planine)* = *ono što je gore, gornji dio čega, najviša površina čega (vrh nebodera)*. U oba navedena značenja akuzativni oblik imenice *vrh* srasta s prijedlogom *na*: *navrh*; od prijedložnoga se izraza ne razlikuje značenjem nego tek gramatičkim obilježjima, a u svezi s tim i mogućnošću upotrebe u rečenici. Gubitak se gramatičkih obilježja sastavnih dijelova složenoga prijedloga uočava po tom što prijedlog *navrh*, iako nastao od sveze prijedloga i akuzativnoga imeničnoga oblika, može doći i uz glagole uz koje isti prijedložni izraz ne može:

Stojim *navrh* brda
 Stojim *na *vrh* brda
 Stojim *na vrhu* brda

Glagol *stajati* zahtijeva lokativ, pa zbog toga prijedložni izraz *na+akuzativ* nije moguće upotrijebiti uz njega, a ne zbog toga što *navrh* ima različito značenje od *na vrh*. Da srastanje nije izazvano značenjskim razlozima, nego gramatičkim, pokazuju i primjeri u kojima se gramatička obilježja prijedloga i prijedložnoga izraza neutraliziraju. Neutralizacija je moguća uz ispunjenje dvaju uvjeta: glagol zahtijeva prijedložni izraz *na+akuzativ*; uz imenicu u prijedložnom izrazu *na+akuzativ* moguće je uvrstiti imenski atribut u genitivu:

Popela sam se *na vrh* nebodera
 Popela sam se *navrh* nebodera

Gramatički neutralizirani, prijedlog i prijedložni izraz pokazuju se istoznačnima. Njihovu istoznačnost podupiru i frazemi u kojima se mogu pojaviti ili prijedlog ili prijedložni izraz, ne mijenjajući nimalo frazemsko značenje – riječ je o frazemskim inačicama *biti (komu) navrh jezika / biti (komu) na vrhu jezika*:

“... da mi se čini kako je mnogima već na vrhu jezika bila i konstatacija” (Matešić, 1982.: 763), “kao da mu je ta priča bila navrh jezika” (Matešić, 1982.: 216).

Prijedložni frazemski izrazi ne pokazuju promjenu gramatičkih obilježja. Njihova veza s glagolima nije samo leksičko-semantička, nego i sintaktička. Pri tom je samo leksičko-semantičko značenje glagola manje bitno za razlikovanje prijedložnoga izraza i priloga jer su i prilozi kao vrsta riječi u skladu sa svojim značenjem vezani uz glagole određenih leksičko-semantičkih skupina, pa ni njihovo pojavljivanje uz glagole nije u potpunosti slobodno. Međutim, prilozi se ipak slobodnije pojavljuju nego prijedložni izrazi koji nisu vezani samo za određene leksičko-semantičke glagolske skupine, nego baš za određene, kon-

kretno glagole. Popriloženje prijedložnoga izraza u gramatičkom smislu u frazemskih prijedložnih izraza redovito izostaje.²²

Zanemarimo li do sada navedene argumente kao neodgovarajuće ili kao nebitne, dosljednom primjenom pravopisnoga pravila da prijedložne izraze unutar frazema valja pisati sastavljeno, dobili bismo mnoštvo izuzetaka jer bi sastavljeno napisani prijedložni izrazi imali ili neobičan pravopisni lik:

baciti (što) *uusta*, metnuti (komu, što) *uusta*; kazati (komu) *uuho*

ili bi postali istopisnice riječima posve drukčijeg značenja, primjerice:

– istopisnice nekih padežnih oblika imenica *nanos*, *ponos*, *unos*, *zanos*:

čitati (komu, što) *nanosu*, ići (komu) *unos*, izbiti (komu) *nanos*, nataknuti (komu, što) *nanos*, dobiti *ponosu*, poznati (koga) *ponosu*, imati (što) *unosu*, povući (koga) *zanos*, ići *zanosom*

– istopisnice prijedloga *uoči*:

bacati (komu) *pepeo uoči*, sasuti prah (komu) *uoči*, upasti (komu) *uoči*, govoriti (komu) *uoči*, unijeti se (komu) *uoči*

– istopisnica imenice *ulice*:

bacati (komu, što) *ulice*, reći (komu, što) *ulice*

– istopisnica imenice *naum*:

doći (komu) *naum*, držati (koga) *naumu*, pasti (komu) *naum*, uzeti (što) *naum*

– istopisnica imenice *odred*, *ured*:

biti (tko) *odreda*²³, ići *ured* (koga, čega), stjerati (koga) *ured*

– istopisnice složenih priloga *napamet*, *naglas*:

pasti (komu) *napamet*, doći (komu) *napamet*, doći *naglas*, misliti *naglas*, dati (koga) *naglas...*

Opis je značenjskih i gramatičkih odnosa unutar idomatskih izraza trebao odgovoriti na pitanje stvaraju li prijedlog i imenica u frazemskom prijedložnom izrazu novo značenje koje treba bilježiti sastavljenim pisanjem i tako ga raz-

22 Naglašavam da je riječ samo o frazemima koje sam upotrijebila za ovaj rad, pa mogućnost popriloženja kojega prijedložnoga izraza nije isključena. Za posve bi točne podatke u opis valjalo uključiti ne samo sve glagolske frazeme, nego i frazeme svih ostalih ustrojstava.

23 S obzirom da je *čovjek od reda*, od njega možeš očekivati disciplinu. / S obzirom da je *čovjek odreda*, od njega možeš očekivati disciplinu.

likovati od drukčijega značenja u prijedložnom izrazu koji je upotrijebljen slobodno izvan idiomatskoga izraza, odnosno, koji način pisanja trebamo prihvatiti, rastavljeni ili sastavljeni: *nizdlaku* ili *niz dlaku*, *uvjetar* ili *u vjetar*... Odgovor je jednoznačan – novo se značenje ne dobiva srašćivanjem prijedložnoga izraza nego pretvorbom značenja svih sastavnica unutar frazema – prijedložne izraze ne treba pisati sastavljeno, nego rastavljeno: *niz dlaku*, *u vjetar*, *u glavu*, *na ruku*... Osim toga, sastavljeno bi pisanje moglo češće narušavati jasnoću pisanoga teksta, jer nije svejedno kako napisati i pročitati: *Pravopisu – ponosu! ili Pravopisu – po nosu!*

Literatura

- Vladimir Anić, Josip Silić, 1986., *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, 1971., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, 1994., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, 1996., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Lada Badurina, 1996., *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*, Rijeka
- Josip Baotić, 1977., *Sastavljeno i rastavljeno pisanje prijedloga s ostalim riječima*, Radovi IV, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo
- Eugenija Barić..., 1999., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb
- Dragutin Boranić, 1951., *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Ivan Broz, 1906., *Hrvatski Pravopis*, Zagreb
- Franjo Cipra, A. B. Klaić, 1944., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Franjo Cipra, Petar Guberina, Kruno Krstić, 1998., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Radoslav Katičić, 1996., *Načela standardnosti hrvatskoga jezika*, Jezik, god. 43., br. 5., Zagreb
- Larisa I. Lupačova, 1998., *Frazeološko vezano značenje kao činilac širenja semantičkog opsega riječi*, Jezik, god. 35., br. 5., Zagreb
- Josip Matešić, 1982., *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Jasna Melvinger, 1989., *Leksikologija*, Osijek
- Antica Menac, 1970., *O strukturi frazeologizma*, Jezik, god. 18., br. 1., Zagreb
- Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, 1960., Matica hrvatska – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad (izradila Pravopisna komisija)
- Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, 1970., školsko izdanje, Matica hrvatska – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad (prema zaključcima Pravopisne komisije priredili Lj. Jonke i M. Stevanović)
- Petar Skok, 1973., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knjiga treća, Zagreb

Sažetak

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.1:808.62, znanstveni članak,
primljen 23. 2. 2000., prihvaćen za tisak 28. 2. 2000.

On the Solid and Divided Writing of Prepositional Phrases

The description of semantic and grammatical relations within idiomatic expressions should offer an answer to the question of whether a preposition and a noun in an idiomatic prepositional phrase form a new meaning that should be marked in spelling by being written together, as one word, and that should thus be distinguished from a different meaning in a prepositional phrase used freely, outside of the idiomatic expression: in other words this description should suggest which spelling should be accepted, the one where the phrase is written as one word: *nizdlaku, uvjetar, uglavu, naruku*, or where it is written as separate words: *niz dlaku, u vjetar, u glavu, na ruku...* The answer is unambiguous – the new meaning is not acquired by coalescing of the prepositional phrase, but by the transformation of the meanings of all elements of the idiom – idiomatic prepositional phrases should not be written together, but as separate words: *niz dlaku, u vjetar, u glavu, na ruku...*

PITANJA I ODGOVORI

POLOVICA ILI POLOVINA
KAO PITANJE?

Polovicom siječnja jedna je slušateljica čula u radijskoj emisiji *Govorimo hrvatski* neobično objašnjenje riječi *polovica* i *polovina*: da je *polovica* ono što je fizički podijeljeno na dva dijela ili se tako može dijeliti, a *polovina* ono što se ne može tako dijeliti nego samo zamisliti, pa je rečeno da se kaže *polovica kruha*, a *polovina dana, polovina puta*. Slušateljica pita je li to ista tako.

Prije nego odgovorim na pitanje, valja reći nekoliko riječi o autorici koja je tako govorila. Redovito slušam tu emisiju i mogu reći da se svela samo na nekoliko autora od kojih ju neki smatraju malo važnim poslom pa joj često i ne posvećuju dovoljno pozornosti. Tako jedna

savjetnica često dijeli savjete, a sama se nije okušala u pismenom obliku, što bi bilo podložnije kontroli, niti sama što istražuje da donese zaključke na temelju svojih istraživanja, nego se oslanja na dosadašnju normu i pročitane literature. Dobro je kad dobro shvati što drugi pišu, ali dijeli loše savjete kad se ne pita zašto je takva norma ili kad krivo shvati tuđe pisanje. Tako je 23. veljače jednostavno rekla da je *putom* kad se govori o konkretnom putu, a *putem* kad se o putu govori u prenesenu značenju. Taj je neprihvatljiv savjet vjerojatno nastao tako što je krivo shvatila Težakov opis tih oblika u knjizi *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* S. Babića i suautora.

Čuo sam i ja njezin savjet o *polovici* i *polovini* i odmah sam pomislio da nije dobar. Ne će biti da takva tvrdnja počiva